

INCURSIUNI ÎN PALIMPSTINA: TRADUCEREA LITERATURII POSTCOLONIALE ÎN CONTEXT ROMÂNESC

Dana CRĂCIUN

Universitatea de Vest Timișoara, România

Abstract: This paper sets out to investigate the “orientalising” potential of the process of translating postcolonial literature, both in general and with specific reference to the Romanian context. The analysis starts from some of the main theoretical positions in the field of postcolonial (translation) studies, and identifies some of the vulnerabilities of these texts. Various translation approaches are discussed in terms of their advantages and disadvantages. In order to avoid “orientalising” through translation, the translator needs to be familiar with the main theoretical principles of postcolonialism and put together a set of consistent translation strategies, which could ensure the best preservation of the textual hybridity.

Keywords: postcolonial studies, Orientalism, hybridity, third place of translation

În iunie 2015, cu doar trei luni înainte de apariția ultimului său roman, Salman Rushdie a trimis un email editorilor și traducătorilor săi din întreaga lume cu o cerință foarte clară referitoare la un termen esențial din acest text. *Doi ani, opt luni și douăzeci și opt de nopți* (2015) este rescrierea rushdieană a faimoaselor *O mie și una de nopți* și crește din sâmburele narativ al luptei dintre tărâmul oamenilor și cel al djinnilor. Djinnii sunt creaturi magice și capricioase, cu apariții frecvente în tradiția orientală. Ortografia cuvântului variază în engleză (există atât forma *djinn*, cât și varianta anglicizată de *genie*), iar în românește, conform DEX-ului, s-a stabilizat varianta „djinn”, existând, de asemenea, și varianta arhaică *gin*. Tocmai acesta este însă termenul care face subiectul mesajului trimis de Rushdie în săptămânile premergătoare publicării romanului, în care romancierul

cere expres evitarea ortografierii cu „d”, pe care o consideră orientalizantă.

Termenul folosit de Rushdie, „orientalizant”, face trimitere la *Orientalism*, lucrarea fundamentală a lui Edward Said din 1978, a cărei teză principală susține că reprezentarea occidentală asupra Orientului, în toate formele sale, inclusiv discursul științific, este aservită mecanismului imperial. Ca urmare, Orientul este configurat ca un „Other”, un „altul” inferior, efeminat, exotic, irațional, primitiv și înapoiat în cunoaștere, incapabil de a-și înțelege interesele și de a-și croi propriul destin. Conform lui Said, o astfel de reprezentare are ca scop atât aservirea „celuilalt”, cât și continua reiterare a poziției de superioritate deținute de cultura occidentală. Intervenția lui Rushdie subliniază faptul că nu doar discursul critico-academic și literar are potențial orientalizant, adică de perpetuare a stereotipurilor ce relegă cultura orientală într-o perpetuă poziție de inferioritate și alteritate negativă, ci și practica traducerii.

Articolul de față își propune să deschidă discuția asupra acestui potențial „orientalizant” în contextul traducerii textelor postcoloniale în limba română. Un prim pas esențial este acela de a examina raporturile dintre literatura postcolonială și actul traducerii, raporturi investigate recent de câteva nume de marcă ale traductologiei. Multe dintre ele se regăsesc util reunite în volumul *Postcolonial Translation. Theory and Practice* (1999) editat de Susan Bassett și Harish Trivedi, precum și în *Changing the Terms. Translation in the Postcolonial Era*, editat de Sherry Simon and Paul St-Pierre (2000). Trebuie, de asemenea, identificate și definite câteva din trăsăturile principale ale textului de natură postcolonială, trăsături care pot reprezenta dificultăți și vulnerabilități traductive în ce privește potențialul „orientalizant” al traducerii de care vorbeam mai sus. Odată delimitat teritoriul teoretic, mă voi concentra pe piața românească de traduceri, în care textele autorilor ce pot fi catalogați ca postcoloniali reprezintă o pondere importantă în ultimele două decenii. Pentru a limita demersul și a-l face mai coerent, mă voi referi la texte provenind din subcontinentul indian, care vor fi abordate prin prisma trăsăturilor identificate în prealabil.

Întrebarea de bază de la care pornește intervenția de față vizează posibilele scenarii în care s-ar putea încadra traducerea textului postcolonial într-un spațiu care, deși se află în afara ecuației postcoloniale tradiționale, are, datorită istoriei sale atât mai îndepărtate (vorbind, în fond, de un spațiu care s-a aflat în diferite contexte imperiale de-a lungul timpului), cât și mai recente (comunismul) caracteristici asemănătoare. O posibilă teză care se

conturează este că, în absența unei reflecții traductologice coerente în privința acestui tip de text (care constituie un caz special de dificultate culturală), traducătorul român devine vulnerabil în fața tentației (și pericolului) de a orientaliza. Ca urmare, ar fi benefică o mai bună conștientizare a caracteristicilor specifice acestei literaturi și o dezvoltare a componentei traductologice relevante, precum și o conturare a unor ipoteze traductive care să orienteze traducătorii într-o oarecare măsură și să îi ajute în efortul de a rezista tentației de a „naturaliza” textul-sursă, de a-l aduce prea aproape de cititor. Altfel se riscă o perpetuare a mecanismelor culturale hegemonice într-o cultură care, datorită istoriei sale, ar trebui să fie sensibilă la ierarhiile de putere.

1. Textul postcolonial ca traducere

Dacă Susan Bassnett și Andre Lefevere vorbeau în 1990 despre „cotitura culturală” în traductologie, Bo Pettersson (1999) vorbește despre o „cotitură postcolonială”, care are loc odată cu numărul din ce în ce mai mare de texte provenind din spațiul postcolonial, un spațiu care, conform definiției oferite de Ashcroft, Griffiths și Tiffin în *The Empire Writes Back* (2002, 2), cuprinde toate culturile afectate de imperialism din momentul colonizării și până în zilele noastre. Acest moment de cotitură necesită, după părerea lui Pettersson, atât o nouă teorie (cea postcolonială clasică părăndu-i-se inadecvată datorită afinității prea mari cu teoria poststructuralistă), cât și, mai ales, o aplecare mai îndeaproape asupra practicii în vederea conturării unor norme care să depășească stadiul descriptiv și să se constituie în ipoteze puse la dispoziția traducătorilor spre utilizare.

În „Introducerea” lor la *Postcolonial Translation: Theory and Practice*, Bassnett și Trivedi susțin că „a vorbi de traducere postcolonială este aproape o tautologie” (1999, 12), deoarece într-o perioadă în care se valorizează dislocațiile de tot felul, termenul de „traducere pare să fi închis cercul”, revenind la sensul inițial de ruptură spațială (12-13), sens pe care îl menționează, de altfel, și Rushdie în eseuul său „Imaginary Homelands” când spune „we are translated men”¹ [1992, 17]. Homi Bhabha evidențiază și el același aspect când vorbește despre identificarea unei hibridități

¹ Chiar traducerea acestor câteva cuvinte reprezintă un bun exemplu de problemă traductivă cu substrat postcolonial. Pentru a păstra ecoul etimologic din „translate” pe care, evident, Rushdie mizează, varianta „traduși” nu este cea mai adecvată în română și este de preferat termenul „translați”.

„transnaționale și translaționale” (1994, 5), precum și despre felul în care o seamă de scriitori postcoloniali, printre care și Salman Rushdie, își validează statutul postcolonial prin faptul că produc o operă care transcende granițele fizice/politice, cu alte cuvinte o operă transnațională, și care este deja „translată”, scrisă în engleză, dar o engleză ce nu mai aparține colonizatorului. În „Postcolonial writing and literary translation”, capitolul care deschide volumul editat de Bassnett și Trivedi, Maria Tymoczko construiește și ea argumentul literaturii postcoloniale ca traducere, având grijă însă să se delimiteze de o abordare „metaforică” și văzând în traducerea literară un fenomen „*analog* scriiturii postcoloniale” (1999, 20, subliniere în original). Chiar dacă, spre deosebire de traducători, scriitorii postcoloniali nu transpun un text, ci o cultură care trebuie înțeleasă ca „limbă, sistem cognitiv, literatură (...), cultură materială, sistem social și cadru legal” (20), cele două procese converg tocmai în încercarea de mediere culturală.

În ambele tipuri de text pot fi identificate trăsături asemănătoare, de la perturbări lexicale (elemente de vocabular cu încărcătură culturală ce nu este imediat accesibilă cititorului) până la structuri gramaticale deviate ce reflectă și ele aspecte ale culturii de origine pe care traducătorul, respectiv scriitorul postcolonial, trebuie să le redea. Ca urmare, atât traducătorul, cât și scriitorul postcolonial se văd nevoiți să recurgă la o serie de strategii prin care să faciliteze comunicarea. Definirea și selectarea acestor strategii depind, în mare măsură, de poziționarea traducătorului/scriitorului vizavi de culturile pe care le reprezintă și de mecanismele de putere cu care acestea sunt asociate. Tymoczko susține că, în această încercare, atât în cazul traducerilor literare, cât și al literaturii postcoloniale, esențială este „interpretarea”, obiectivitatea fiind „imposibilă” (23). Este important de reținut acest aspect deoarece toate demersurile care se încadrează în paradigma postcolonială, fie că vorbim de producerea textelor, de traducerea lor sau de conturarea unei reflecții traductologice asupra acesteia, trebuie percepute ca dinamice, fluide, dificil de clasificat în termeni absoluți.

„Așa cum nu poate exista o traducere finală, nu poate exista nici o interpretare finală a unei culturi printr-o modalitate literară. Nu există un ultim cuvânt” (Tymoczko 1999, 23-24).

2. Textul postcolonial în traducere

A vedea literatura postcolonială *ca* traducere mi se pare un prim pas esențial în încercarea de a înțelege această literatură *în*

traducere. Așa cum arată Bassnett și Trivedi în „Introducerea” lor, acest tip de text continuă să ne parvină prin intermediul limbilor hegemonice, engleza în principal, ceea ce, evident, ridică problema perpetuării mecanismului colonial precum și a „relației asimetrice de putere” dintre limbile „vernaculare” și engleză (1999, 13). Atât practica traducerii acestui tip de texte, cât și teoretizarea sa trebuie să se bazeze pe o conștientizare a acestor mecanisme și relații. Această conștientizare presupune, la rândul său, o familiarizare cu trăsăturile definitorii ale acestui tip de text.

Dezvoltarea studiilor postcoloniale din ultimele trei decenii a dus la o diversitate de încercări de definire și interpretare a culturilor postcoloniale și a textelor produse de acestea. Avem la dispoziție un corpus bogat, care include atât abordări teoretice abstracte, ce vizează eșafodajele socio-politice în ansamblul lor (pe lângă Edward Said, menționat mai devreme, trebuie amintiți Bill Ashcroft, G. C. Spivak, Homi Bhabha), cât și investigații mai aplicate la nivel literar și în ce privește traducerea acestui tip de text literar. În această ultimă privință trebuie amintiți G. N. Devy, Ania Loomba, Sujit Mukherjee, Tesajwi Niranjana etc. În scopul analizei de față, voi scoate în evidență doar câteva dintre trăsăturile literaturii postcoloniale, cele pe care le consider a fi mai importante din punct de vedere al unei mai bune conștientizări a problemelor ce pot apărea în procesul de traducere.

Textul literar postcolonial se prezintă ca un *palimpsest*, cu straturi culturale și lingvistice diferite, ce se constituie, așa cum sugeram mai sus, în urma unor procese de traducere intra- și interculturală. Se împletesc astfel diferite aspecte ale civilizațiilor indigene cu aspecte ce țin de civilizația colonizatoare. Atât textura straturilor individuale, cât și felul în care acestea sunt suprapuse țin de intențiile fiecărui scriitor.

Un astfel de produs este esențialmente *hibrid* și se situează, atât prin origine, cât și prin traiectorie ulterioară, într-un *al treilea spațiu* al negocierilor continue dintre diferiții agenți implicați în aceste complexe relații. Principalul teoretician al hibridității postcoloniale rămâne Homi Bhabha, care, în *The Location of Culture* (1994) în principal, explorează diferitele fațete ale conceptului. Simplificând într-o oarecare măsură, trebuie să vedem în hibriditate o împletire de elemente occidentale și orientale, care începe din momentul colonizării și continuă pe tot parcursul său, ba chiar și după cucerirea independenței de către fostele colonii. Este un fenomen dinamic, care conturează un al treilea spațiu al traficului dintre culturile implicate, spațiu în care iau naștere noi identități și forme de reprezentare. În viziunea lui Bhabha, hibriditatea îi afectează atât pe colonizatori, cât și

pe cei colonizați, atât pe cei care dețin puterea, cât și pe cei oprimați, și transcende dicotomiile coloniale standard, cum ar fi sine/celălalt, superior/inferior, acasă/exil etc. Ca urmare, are potențialul de a submina mecanismul clasic al puterii și de a deconstrui în acest fel hegemonia culturală occidentală.

Ca expresie a acestui proces dinamic, literatura postcolonială trebuie văzută și ea ca un produs fluid, care, în consecință, nu reprezintă un punct de pornire stabil în ceea ce privește traducerea. Paradoxal, am putea spune chiar că textul postcolonial devine mai stabil numai prin traducere, deși, evident, această stabilizare îi poate afecta trăsăturile definitorii.

Dacă în cele din urmă Homi Bhabha valorizează pozitiv hibriditatea și cel de-al treilea spațiu – tocmai datorită potențialului lor subversiv –, poziția scriitorului postcolonial rămâne una incertă și vulnerabilă. Ca entitate decizională, acesta se expune criticilor din ambele direcții, atât cea a spațiului colonizat din care provine, precum și cea a spațiului colonizator, căruia implicit i se adresează. În încercarea lor de a reda contextul din care provin, scriitorii selectează și simplifică, privilegiază și marginalizează, creând un text care va fi, inevitabil, mai „simplu” decât contextul. Din punct de vedere lingvistic, chiar decizia de a scrie în engleză îi face pe scriitorii postcoloniali ținta unor acuzații de inautenticitate. Pe de altă parte, felul uneori ireverențios în care își prezintă cultura autohtonă poate provoca și el reacții extreme. Salman Rushdie oferă exemplul unui scriitor care a fost supus ambelor tipuri de critici, în cazul său acuzațiile de blasfemie culminând, după cum bine se știe, cu pronunțarea unei *fat wace* i-a deturnat atât creația, cât și biografia.

Pornind de la premisa „palimpsestică” invocată mai sus, textul-sursă trebuie văzut ca un nod tensionat de decizii, iar modalitățile în care au fost selectate și aranjate straturile dezvăluie intențiile autorului în raport cu contextul hibrid în și din care creează. Aceste intenții, reflectate în deciziile luate, ar putea fi grupate provizoriu după cum urmează: rezistență în fața hegemoniei lingvistice și culturale a colonizatorului; subminare a acestei hegemonii; restructurare/transmutare a centrelor de putere; și ofensivă dinspre margine spre centru². Strategiile utilizate sunt dinamice, chiar

²*The Empire Writes Back*, titlul volumului fundamental de studii postcoloniale editat de Ashcroft, Griffiths și Tiffin (2002) este de fapt un ecou al unui articol scris de Rushdie în 1982 și intitulat „The Empire Writes

dacă se poate identifica un set relativ limitat de strategii recurente. Variațiile depind de intențiile de moment ale autorului și de componenta pe care dorește să o privilegieze, putând lua inclusiv forma unor strategii traductive (prin care se creează un text ce pare deja tradus).

Acest tip de text-sursă deja tradus prezintă dificultăți din toate punctele de vedere, iar metodele la care poate recurge traducătorul se arată la fel de dinamice ca și cele ale autorului. Complicata informație culturală (implicit politică/ideologică) este codificată într-o varietate de moduri la diferite niveluri ale textului, cele mai vizibile fiind deviațiile de la nivel lexical, gramatical și pragmatic, deviații ce nu se stabilizează însă, nu devin deviații tipice nici măcar în cazul autorilor respectivi (în sensul că aceștia își modifică tehnicile de la un text la altul). În ciuda varietății de strategii la care poate recurge traducătorul, este imperativ ca acesta să reziste tentației de „naturalizare” a textului-sursă, de aservire a acestuia culturii-țintă, și să adopte o poziție de protejare a stranieții și hibridității textului postcolonial. În cazul acestor texte, argumentul lui Antoine Berman referitor la „l'épreuve de l'étranger” își redovedește relevanța, nu ca un exercițiu elitist, ci ca o încercare de păstrare a intențiilor motivate politic și ideologic ale textului-sursă. Același îndemn la păstrarea alterității, la acceptarea „celuilalt”, îl face și Irène Kristeva (2010, 152), iar Michaela Wolf pledează la rândul ei pentru o situație și a traducătorului într-un al „treilea spațiu”, de unde să practice „strategii intervenționiste” (2000, 130). Sarcina traducătorului devine astfel aceea de a „excluză monolingvismul” și de a-i facilita și cititorului accesul la această hibriditate și acest spațiu „între”/„in-between”, unde „să fie simultan capabil de lectură și traducere, unde traducere devine o parte integrantă a experienței de lectură” (Mehrez 1999, 122).

3. „Subcondimentul indian”³ în aseasonări românești

Spre deosebire de alte spații culturale în care traducerile au o pondere scăzută (e.g., Marea Britanie 4%, Statele Unite 3%, conform unor statistici publicate de *Literature Across Frontiers* sau *Three Percent*, resursă a Universității Rochester), în România această pondere este mult mai mare (aproximativ 60%, conform, printre alții,

Back with a Vengeance”, la rândul său un ecou al faimosului film din seria *Star Wars*, *The Empire Strikes Back*.

³Atât „Palimpsesta”, cât și „subcondimentul indian” sunt termeni folosiți de Salman Rushdie în *Ultimul suspin al Maurului* (2002).

lui Ciprian Șiulea într-un interviu din *România literară*, 2013, no. 13). Faptul în sine este foarte interesant și ar merita, fără îndoială, o analiză separată. În interviul menționat, Ciprian Șiulea pune această situație pe seama unei „imaturități a pieței cărții” din România, dar printre cauzele fenomenului s-ar putea număra și o politică editorială restrictivă înainte de 1989, care privea traducerile din anumite spații culturale cu suspiciune. S-a recuperat mult în ultimii douăzeci și cinci de ani, pe piața românească apărând marea majoritate a titlurilor consacrate în paradigma vestică. Recent se observă chiar o orientare spre publicarea aproape în timp real a autorilor străini, multe traduceri fiind lansate simultan cu originalele sau la foarte scurt timp după acestea. Una din componentele care și-a consolidat prezența pe piața românească (repet, pe filieră occidentală) este cea a literaturii postcoloniale. Datorită propriei arii de specializare profesională, mă voi axa doar pe literatura postcolonială provenind din spațiul anglofon și, mai precis, din fostele colonii ale coroanei britanice, în speță India, însă întrebările esențiale sunt practic aceleași.

O primă astfel de întrebare esențială ar putea fi tocmai aceea a statutului acestor texte postcoloniale într-o societate postcomunistă (s-a discutat mult în perioada recentă despre trăsăturile pe care cele două paradigme le-ar avea în comun). Se poate vorbi despre o afinitate ideologică sau culturală care să fi condiționat selecția de texte publicate în traducere? Sau e vorba doar de un criteriu „de piață”, editurile mergând pe principiul „ numelui cunoscut”? Evident, tensiunea ideologică inerentă statutului de „nume cunoscut” este și ea relevantă. După cum observă, printre alții, Tymoczko (1999, 31), este de luat în seamă faptul că mulți dintre cei care ajung la un anumit nivel de recunoaștere sunt cei care trăiesc în metropolele coloniale și au fost integrați astfel unui canon al cărui resort rămâne totuși cultura hegemonică. Prin alegerile editoriale făcute, spațiul românesc, care, în principiu cel puțin, s-ar putea situa pe o poziție asemănătoare cu cea a culturilor fost „marginale”, „ocupate”, se înregimentează în armata canonică a spațiului hegemonic (piața anglofonă, în acest caz).

Ca exemplu, putem examina ce se întâmplă la capitolul traducerilor din autori indieni/anglo-indieni. Fără a dori să diminuez în vreun fel meritele literare incontestabile ale unor autori cum ar fi Salman Rushdie sau Amitav Ghosh, merită remarcat faptul că nume extrem de respectate pe subcontinentul indian, cum ar fi G. V. Desani, Raja Rao și R. K. Narayan, își așteaptă în continuare traducătorii. În cazul lui Salman Rushdie, pe lângă statutul său canonic conferit de importante recunoașteri, cum ar fi Premiul Booker, pe care autorul l-a câștigat inițial în 1981 pentru *Copiii din miez de noapte*, primind apoi

și The Booker of Bookers în 1993 și The Best of the Booker în 2008, mai avem și dimensiunea spectaculoasă pe care, din păcate, și-a dobândit-o datorită *fatwei* pronunțate de ayatolahul Khomeini ca urmare a publicării romanului *Versetele Satanice*. Printre alți câștigători anglo-indieni ai premiului, publicați în traducere, trebuie menționați Arundhati Roy, cu *Dumnezeul lucrurilor mărunte* (1997, 2004 în traducere), Kiran Desai, *Moștenitoarea tărâmului pierdut* (2006, 2007), Aravind Adiga, *Tigrul Alb* (2008, 2009). Putem specula, așadar, că aceste decizii țin mai degrabă de factorii economici decât de cei culturali. (Acești autori constituie, de altfel, și minicorpusul din care au fost extrase cele câteva ilustrări din articolul de față.)

Pornind de la trăsăturile textului postcolonial conturate anterior, voi examina mai îndeaproape în cele ce urmează problemele specifice pe care aceste trăsături le pot ridica, precum și posibilele strategii la care pot recurge traducătorii. Textele-sursă sunt toate scrise în limba engleză, dar, așa cum sugeram deja, o engleză pe care acești scriitori indieni și-o însușesc și o remodelează în diferite proporții. Mulți dintre ei se consideră îndreptățiți să facă acest lucru și își justifică alegerea în termeni ce se înscriu clar în paradigma postcolonială. Salman Rushdie însuși spune:

„suntem toți de părere, sper, că nu putem pur și simplu folosi limba cum o făceau englezii, că trebuie să o remodelăm conform nevoilor noastre. Cei dintre noi care folosim engleza, o facem în ciuda ambiguității pe care o resimțim față de ea, sau poate tocmai din cauza acestei ambiguități, poate din cauză că vedem în această luptă lingvistică o reflectare a celorlalte lupte care au loc în lumea reală, lupte între cultura din noi și influențele ce se exercită asupra societăților noastre. A cuceri engleza ar putea însemna încheierea procesului nostru de eliberare” (1992, 17, trad. n.).

El face, de asemenea, o oarecare diferențiere atunci când vorbește nu doar despre cum scriitorii indieni își apropiază limba în scopuri subversive, ci și despre felul în care unii scriitori indieni de după independență nu mai percep limba engleză ca pe un instrument al opresiunii coloniale. Așadar, utilizarea limbii engleze nu este doar o chestiune de traducere din celelalte limbi însoțite de tot atâtea trăsături culturale ale Indiei, ci și o încercare de a delimita un alt spațiu – un al treilea spațiu –, nici indian, nici britanic, dar care poate fi recunoscut de ambele și în care se pot transcende dicotomiile coloniale.

Identificarea problemelor de traducere (ce corespund unor strategii creative tipice) și a posibilelor strategii de abordare a acestora va fi făcută la două niveluri, lexical și gramatical, și se va încerca o

scurtă discuție a câtorva avantaje și dezavantaje prezentate de diferitele strategii. Trebuie menționat clar în acest moment că lucrarea de față nu se dorește o critică a traducerilor existente, ci o trecere în revistă a aspectelor tipic postcoloniale și dificultăților puse de acestea în vederea emiterii unor ipoteze legate de o practică de preferat în acest context.

În plan lexical, această hibriditate poate lua cel puțin două forme. Pe de o parte, mulți din acești scriitori împletesc pur și simplu în textele lor cuvinte din limbile lor autohtone, cum ar fi hindi și urdu (în cazul lui Salman Rushdie și Arundhati Roy) sau kannada (în cazul lui Raja Rao). Dacă inițial unii scriitori au inclus minime glosare de termeni pentru a înlesni cititorilor „traducerea” elementelor necunoscute sau au oferit explicații, acest tip de paratext este tot mai rar. Cuvintele autohtone din text rămân un prag peste care cititorul textului-sursă trebuie să treacă de unul singur.

Motivațiile și efectele unei asemenea strategii sunt multiple. O astfel de defamiliarizare a cititorului de limbă engleză poate avea un efect destabilizator al paradigmei culturale hegemonice. Confruntat cu lexicul străin, cititorul se regăsește pe un teritoriu unde s-ar putea simți mai puțin tentat/îndreptățit să orientalizeze. Evident, cititorii din spațiul anglofon vor fi măcar în parte familiarizați cu unele din aceste elemente de vocabular, deoarece, așa cum subliniază Bhabha, hibridizarea are loc în ambele direcții și cultura inițial colonizatoare absoarbe elemente din spațiu inițial colonizat. O parte din elementele ce țin, de exemplu, de tradiția culinară a subcontinentului indian nu vor mai constitui praguri semantice dificil de trecut de către cititorul de limbă engleză. Altele însă rămân în planul alterității.

Un al doilea tip de strategie este reprezentat de utilizarea de către scriitorii în cauză a unei engleze „indiene”. Acest tip de „apropriere” lingvistică poate fi explicat tot prin prisma procesului de „hibridizare” ce are loc de-a lungul perioadei de colonizare, aceasta nefiind însă omogenă. Varii elemente lexicale evoluează diferit în funcție de spațiul în care sunt utilizate. Parcursurile lor diferite pot fi exploatare de către scriitori pentru a scoate în evidență, de exemplu, statutul cultural diferit al personajelor în funcție de spațiul în care se află, sau pentru a intensifica posibilele sentimente de inadecvare resimțite de migranții dinspre fostele colonii britanice. Voi ilustra pe scurt cu câteva exemple provenind din povestirea „The Courter” („Vajnicul”) din volumul *East, West (Orient, Occident)* al lui Salman Rushdie. Protagonistul, un adolescent indian a cărui familie se mută în Anglia și care este trimis la o școală cu internat, se vede luat peste picior de către colegii săi din pricina englezei pe care o folosește: „...in

my Bombay way I said «brought-up» for upbringing (...) and «macaroni» for pasta in general” (Rushdie 1994, 185). În primul caz avem de-a face cu o schimbare a valorii gramaticale, băiatul folosind participiul trecut (*brought-up*) cu valoare de substantiv, în loc de *upbringing*. În cel de-al doilea, se inversează relația de hiponimie-hiperonimie, utilizându-se termenul mai specific (*macaroni*) în loc de cel general. Tatăl protagonistului sfârșește și el într-o situație problematică (și comică, în același timp) tot din cauza unei ambiguități lexicale. Trimis de soția sa la farmacie ca să cumpere tetine pentru mezina familiei, acesta se întoarce indignat și... bătut atât la propriu (farmacista îl plesnește), cât și la figurat (deoarece continuă să-i scape încurcătura lingvistică în care s-a aflat). „Then I asked did she have any *nipples*, and she slapped my face” (1994, 183, subl. n.). În engleza britanică standard, *nipples* înseamnă sfârcuri, de unde și furia farmacistei, cuvântul pentru tetină fiind *teat*. Când însă i se explică bărbatului de către fiica sa de paisprezece ani că ar fi trebuit să folosească acest cuvânt, este rândul femeilor adulte din familie să se revolte, *teat* în engleza indiană însemnând sfârc.

Ca o variantă nestabilizată însă a acestui tip de strategie avem cologațiile nefirești ce apar în unele texte. Deși sunt scrise în engleză, aceste texte sunt deseori presărate de astfel de combinații neobișnuite, care sunt rezultatul unor transpuneri directe, lipsite intenționat de rafinament traductiv, fie ale unor cologații firești în limbile autohtone, fie ale unor combinații ce le dislocă intenționat pe cele din engleză. Este important de subliniat, așa cum o face și G. J. V. Prasad în „Writing translation. The strange case of the Indian English novel” (1999), că aceste cologații/combi-nații nefirești nu sunt tipice englezei indiene, care era sursa complicațiilor lexicale menționate în paragraful precedent: „Acești scriitori creează (în) engleze ce nu sunt neintenționate și nu reprezintă doar – sau în întregime – variante ale englezei indiene” (Prasad 1999, 44), ci o „traducere” (45) menită să creeze o limbă nouă pentru situațiile și personajele care o necesită. Nu este vorba nici de o simplă (și tradițională) încercare de a adăuga culoare locală, ci tocmai de o conturare a unui spațiu intermediar, hibrid, în care textul devine palimpsest, sub stratul care „imită” engleza (și imitația, „mimicry”, este un alt concept important în studiile postcoloniale, insuficient valorizat din perspectivă traductologică) putându-se auzi și alte voci, ramificate înspre diferite aspecte ale complexeii realități postcoloniale indiene. Samia Mehrez susține că, prin delimitarea acestui spațiu intermediar,

„aceste texte caută să se decolonizeze de doi asupritori simultan, de fostul colonizator occidental care se laudă naiv cu existența lor și le recuperează în cele din urmă, precum și culturile naționale tradiționale, care le neagă miop importanța și astfel de marginalizează” (1992, 121).

În ambele cazuri descrise în paragrafele anterioare putem identifica intențiile subversive ale procesului de hibridizare, care constituie, de altfel, una din dimensiunile principale ale argumentului lui Bhabha (1994). D dominația limbii imperiale, engleza în acest caz, este inevitabilă în cadrul procesului colonial. Tot inevitabilă este însă și „coruperea” acestei limbi în momentul în care pătrunde treptat în diferitele straturi ale administrației. Departe de a fi un proces unilateral, argumentează Bhabha, impunerea lingvistică se transformă într-un trafic bilateral în care atât engleza, cât și limbile autohtone se transformă.

În abordarea acestor dificultăți tipice textului postcolonial, la orice nivel s-ar afla ele, ar fi de dorit ca traducătorul să întreprindă inițial două demersuri fundamentale. În primul rând, trebuie să caute să înțeleagă cât mai bine cu puțință contextul textului și să identifice și să analizeze îndeaproape posibilele intenții pe care autorul le va fi avut cu aceste deviații. În această privință este fundamentală familiarizarea traducătorului cu principiile critico-teoretice de bază ale studiilor postcoloniale. Oricât de exagerată ar putea părea o asemenea afirmație la prima vedere, a începe procesul de traducere fără o cunoaștere adecvată a acestei dimensiuni teoretice reprezintă un risc important, care poate duce la o a doua (sau a treia) aservire a acestui tip de text.

În al doilea rând, traducătorul trebuie să își definească o serie (necesar limitată) de strategii traductive. Evident, acestea trebuie să reflecte conștientizarea contextuală și critică despre care vorbeam în paragraful anterior. Orice transfer lingvistic și cultural presupune crearea unui mecanism care privilegiază – pentru a rămâne în aria terminologică a postcolonialismului – anumite relații de putere și marginalizează altele. În cazul literaturii care constituie obiectul acestui articol, acest mecanism este cu atât mai sensibil. Felul în care el se conturează devine indicativ nu doar pentru felul în care relaționează cele două culturi (cea indiană și cea română în acest caz), ci și felul în care ele se poziționează prin raportare la centrul de putere politică și culturală (cel britanic, adică). Ca urmare, dacă nu dorește să cadă tocmai în capcana „orientalizării”, traducătorul român de literatură postcolonială trebuie să reziste tentației de a face textul să „sune” prea bine în limba română, de a-l aservi limbii și culturii-țintă. Cu alte cuvinte, trebuie păstrat un nivel de straniețate care să sugereze

într-o suficientă măsură nodul de tensiune istorică, lingvistică și culturală în jurul căruia este constituit textul-sursă.

Concret, ce semnifică toate acestea la nivel lexical? Dacă ne referim la primul tip de strategie menționat mai sus, anume cel al împletirii cuvintelor din limbile autohtone în textul-sursă, evident este de preferat păstrarea acestora ca atare și în textul-țintă. Adevărata dilemă se ivește însă în legătură cu inserarea unui posibil paratext care să faciliteze cititorului român accesul semantic. Reflecția traductologică românească în această privință este încă în curs de elaborare. La nivel practic, știu din proprie experiență că editurile care publică aceste traduceri tind să fie oarecum reticente în privința proliferării paratextului constituit de prefete, postfete și justificări ale traducătorului. Motivele unei asemenea reticențe sunt multiple și justificate – sau justificabile – prin rațiuni practice, care țin atât de obiectivele variilor editori/colecții, cât și de pârgurile comerciale în virtutea cărora acționează editurile. Există însă cel puțin două scurte intervenții din partea practicienilor, care conturează cei doi poli între care pot acționa traducătorii.

În „Nota traducătorului” care deschide volumul *Pământul de sub tălpile ei*, traducerea din 2003 a romanului publicat în 1999 de Salman Rushdie, Antoaneta Ralian spune: „Țin să informez cititorii acestei cărți că, în mod deliberat, nu am împănat cu note de subsol amplul și complexul roman al lui Salman Rushdie – cu mici excepții în care o explicație mi s-a părut indispensabilă pentru înțelegerea textului” (5). Traducătoarea remarcă, de asemenea, diferite aspecte ale complexului stil rushdiean, declarând că acestea ar fi fost „aplatizate de acuratețea fastidioasă a notelor” (5). În plus, „[s]ensurile abundenței de cuvinte indiene, menite să imprime culoare locală, se deduc cu ușurință din context” (5). În propria mea „Notă parțial explicativă a traducătorului” din cadrul postfeței care încheie traducerea volumului *Ultimul suspin al Maurului* (2002), îmi exprim – fără a intra, e adevărat, în detalii justificative – preferința pentru notele de subsol, în ciuda riscului „de a îngreuna lectura” (561). În cele ce urmează, îmi propun să trec pe scurt în revistă câteva din avantajele și dezavantajele celor două opțiuni, evident prin raportare la cadrul postcolonial al intervenției de față și la premisa constituită de dorința de a evita o recolonizare a textului prin traducere.

Păstrarea lexicului autohton fără aparat ajutător (note de subsol sau explicații în text⁴) reprezintă o abordare al cărei avantaj principal este absența oricărei imixțiuni din partea celei de-a treia culturi prin vocea traducătorului. Se evită astfel orice fel de derapaj orientalizant, știindu-se bine că, oricât de „inocente” ar fi intențiile explicative ale traducătorului, limba este departe de a fi un vehicul neutru, fiecare alegere lexicală fiind capabilă de a lăsa „urme” în sens derridean. Prin absența explicației, a acestei forme de mediere semantică, cititorul român poate resimți un disconfort destabilizator măcar în parte asemănător cu cel al publicului-țintă inițial, de limbă engleză, senzație care, la rândul său, poate duce la reconsiderarea și revalorizarea (centrarea chiar) culturii autohtone sursă și de-centralizarea (marginalizarea chiar) culturii privilegiate.

Întrebarea care se ridică imediat însă este aceea a reacției următoare din partea cititorului român (sau a publicului-țintă de gradul al doilea). În această reacție – sau posibilă lipsă de reacție – constă potențialul pericol sau dezavantaj al acestei abordări. Evident, pentru o analiză pertinentă a acestui aspect, ar trebui să facem incursiuni prin prisma paradigmei receptării; simplificând însă în scopul investigației de față, putem contura speculativ doi poli principali: pe de o parte, o cercetare (traducere) pe cont propriu, pe care cititorul curios o inițiază în vederea unei parțiale decodări semantice a acestor elemente lexicale, și, pe de altă parte, o ignorare a acestor elemente și un aparent refuz de a le accesa semantic. Problemele sunt, probabil, imediat vizibile în ambele cazuri. În cel dintâi, procesul de cercetare și decodare va depinde în mare măsură de sursele pe care cititorul le accesează și care pot ușor duce la o încărcare ideologică/hegemonică a felului în care sensul va fi perceput. Ar fi nerealist (absurd, chiar) de a-i cere cititorului care caută doar o înlesnire de lectură să își valideze sursele din punct de vedere postcolonial. În al doilea caz, absența punții semantice de orice fel poate încuraja o „re-exotizare” a elementului autohton, o intensificare a „alterității” în sens negativ, de desprindere de „celălalt”.

Voi da doar un exemplu, nu înainte de a reitera că referirile la traduceri existente la care recurg în acest articol au rol strict ilustrativ și nu se constituie în vreo critică de ansamblu coerentă a vreunei traduceri sau vreunui traducător. Așa cum am sugerat deja, scopul

⁴Explicațiile inserate în text nu sunt recomandate însă, deoarece, așa cum remarcă și Georgiana Lungu-Badea, duc la confundarea „vocii/intenției autorului cu aceea a traducătorului” (2014, 125).

intervenției de față este de a identifica aspectele textului postcolonial care pot deveni capcane „orientalizante” și nu de a face o analiză critică a traducerilor publicate deja. Așadar, în ceea ce privește cuvintele provenite din limbile autohtone ale subcontinentului indian, susținem anterior că păstrarea lor fără aparat explicativ poate limita cititorul român în mod semnificativ din punct de vedere postcolonial. De exemplu, în capitolul al doilea din *The Ground Beneath Her Feet*, romanul din 1999 al lui Salman Rushdie, se detaliază nașterea lui Ormus Cama, unul din protagoniștii cărții. Mama sa a născut deja un prunc care moare și, nedându-și seama că purtase de fapt gemeni în pânțe, se simte cuprinsă din nou de dureri și spune:

EN: „Such pressure on my back passage, either I am in danger of passing a stool or else there is some other *chokra* trying to make an appearance” (Rushdie 1999, 25).

RO: „ – Vai ce tare mă apasă pe intestine, sau sînt gata să scap un scaun, sau vreun *chokra* încearcă să iasă la iveală” (Rushdie 2003, 39).

Traducerea în română păstrează *chokra* în original, fără niciun fel de explicație. Alături de faptul că în textul-țintă se omite „some other”, care ar fi putut lămurii cititorul măcar asupra faptului că dă să se ivească încă un copil, descifrarea înțelesului termenului din hindi rămâne la latitudinea disciplinei cititorului. Or utilizarea acestui termen, care semnifică băiat ce lucrează ca servitor și are nuanțe peiorative, este importantă în complicata economie culturală a romanului.

Dacă referințele orientale rămân neelucidate, în aceeași traducere cele câteva note de subsol care există totuși („indispensabile”, după spusele traducătoarei în nota introductivă menționată mai sus) sunt clarificări ale englezei sau referințelor culturale occidentale. Riscul unui asemenea non-intervenționism inconsecvent este de a da impresia că se privilegiază paradigma occidentală – mai ușor accesibilă? – în fața celei orientale.

Evident, încercarea de construire a unui aparat explicativ nu este nici ea lipsită de pericole majore. Nu am făcut-o până acum, dar trebuie menționată chestiunea recunoașterii elementelor ce țin de paradigma postcolonială, care nu sunt întotdeauna marcate cultural în text. Vorbind despre cultureme, Georgiana Lungu-Badea susține că „ele pot fi recunoscute doar dacă există o sensibilizare corespunzătoare în acest sens, cunoștințe preliminare și un bagaj cultural adecvat” (2004, 122). În cazul de față, din acest bagaj trebuie să facă parte, cum sugeram și anterior, o familiarizare cu conceptele și

principiile de bază ale teoriei postcoloniale. Cea mai mare capcană însă rămâne aceea a limbajului însuși, a lipsei sale de „inocență” și „neutralitate”. Nici nu poate fi concepută o obiectivizare absolută a lexicului utilizat de traducători în notele explicative. De asemenea, cum trasăm limitele explicației și cum selectăm aspectele relevante? În trasarea acestor limite și în selecția acestor aspecte, traducătorul trebuie să aibă criterii și strategii bine definite, pe care trebuie să le aplice cu consecvență. Este contraproductivă o notă de subsol care explică un termen culinar indian (*avaloseondas*) din text prin „Specialitate culinară indiană” (Roy 2004, 268). Evident, aceste strategii sunt definibile și aplicabile prin raportare la fiecare text în parte, ceea ce nu înseamnă însă că nu pot fi conturate principii mai generale care să circumscrie activitatea traductivă.

În ciuda acestor minusuri, această abordare prezintă câteva avantaje importante, mai ales dacă vorbim de aparatul explicativ ce ia forma notelor de subsol și presupunând existența aceluși set de criterii și strategii menționate în paragraful precedent. După părerea mea, atât ca traducător, cât și ca simplu cititor, un asemenea avantaj ar fi natura flexibilă a relației pe care o inițiază notele de subsol. Mare parte din reticența care se manifestă când vine vorba de acestea se explică tocmai prin impresia că ele ar îngreuna lectura și, ca urmare, ar afecta negativ plăcerea cititorului. Or, spre deosebire de explicațiile incluse în textul ca atare, notele de subsol nu silesc un contact spațial-vizual imediat din partea cititorului. Rămâne la latitudinea, curiozitatea, disponibilitatea acestuia dacă va accesa sau nu explicația oferită în acel moment al lecturii. În cazul în care, din varii motive ce țin, evident, de profilul dinamic de cititor al fiecăruia, explicația din nota de subsol este ignorată în prezent, ea rămâne disponibilă pentru o consultare ulterioară. Se construiește astfel încă un tip de spațiu intermediar, „in-between”, în care se poate facilita traficul dintre multistratificata cultură (anglo-)indiană și cea română și în care să i se ofere cititorului român șansa de a-și negocia propria raportare la alteritatea traducerii și propria apropiere de spațiul postcolonial.

Trebuie exprimate clar câteva concesii care sper că s-au conturat măcar în remarcile anterioare. Sunt conștientă că a vorbi despre flexibilitatea relației dintre cititor și aparatul explicativ poate da impresia că îmi deconstruiesc propria idee de bază, anume aceea de a împiedica o re-orientare și o re-aservire a culturii postcoloniale. În fond, „libertatea de alegere” poate duce la o decodare trunchiată, o relaționare semantică parțială, care, la rândul său, poate avea consecințe problematice. Este un scenariu plauzibil și imposibil de eradicat, la fel cum o obiectivizare absolută a limbajului este de

neconceput. În ansamblu însă, și în ciuda potențialelor dezavantaje menționate mai sus, notele de subsol redactate conform unor criterii clar definite și, mai ales, consecvente rămân instrumentul preferabil în medierea unei relații cu textul de natură postcolonială care să nu amplifice procesele orientalizante.

Singura afirmație categorică pe care o voi face legat de redarea lexicului tipic textelor postcoloniale este că trebuie evitată găsirea unei echivalențe cu orice preț, asimilarea sau naturalizarea forțată. O asemenea abordare este păguboasă în orice fel de transfer cultural, dar devine cu atât mai problematică în cazul unui tip de text care urmărește tocmai diferențierea. Dacă autorul decide să-l îmbrace pe Tai, bătrânul barcagiu din Cașmir (pe care îl înzestrează, de altfel, cu trăsături aproape mitice), cu o *chugha-coat* (palton bărbătesc gros, tipic regiunilor asiatică, bogat ornamentat și viu colorat), este inexplicabilă redarea acestui articol de îmbrăcăminte prin „parpalac” în românește (Rushdie, 2005, 18).⁵

Dacă nivelul lexical este, probabil, cel mai vizibil când vine vorba de provocările cu care se confruntă traducătorul, cel gramatical prezintă atât un grad de dificultate mai ridicat, cât și un potențial subversiv mai subtil. În abordarea acestui nivel, traducătorul trebuie să distingă cu un grad confortabil de certitudine între idiosincrazii ale personajelor (cum ar fi, de exemplu, obiceiul Epifaniei da Gama, matroana din *Ultimul suspin al Maurului* de a sufixa toate verbele cu *-ofy*) și manifestări gramaticale ale diferitelor aspecte post/coloniale (hibriditate, marginalitate etc.). În această ultimă categorie s-ar înscrie preferința pentru anumite moduri, timpuri și aspecte verbale (de exemplu, aspectul continuu în loc de cel simplu în engleză) sau construcții gramaticale deviate care sunt rezultatul unor transpuneri directe ale unor structuri din limbile autohtone, de genul celor pe care Prasad le discută în „Writing translation”. The strange case of the Indian English Novel” referindu-se la proza lui Raja Rao și Salman Rushdie (1999, 49-52). Având în vedere rolul pe care deviațiile de acest fel îl joacă în stratificarea textului-sursă, ar fi de dorit să se

⁵Doar ca anecdotă, dar cu iz rushdiean, traducerea în engleză a romanului *Degete mici* (*Little Fingers*, 2009) de Filip Florian, oferă un exemplu straniu de orientalizare de gradul al doilea sau de resituare spațialo-culturală. Florian vorbește despre tradiționala zacuscă, pe care traducătorul însă alege să o redea prin *chutney*. Într-o interpretare caritabilă, am putea în vedea această redare un efect secundar al hibridizării postcoloniale ce caracterizează cultura britanică.

încearcă o redare a lor. Fără îndoială, o asemenea încercare este extrem de dificilă. Ca să dau doar un exemplu, în propoziția „It was my own foolish pride and vanity (...) *from which cause I did run from you, although the job here is good [...]*” (Rushdie, 1995, 193), expresia redată prin cursive este o construcție gramaticală deviantă în engleză, identificabilă însă ca traducere din hindi/urdu (v. Prasad, 1999, 53) și care contribuie la stratificarea socială a personajului. Redarea în română, „Din mândrie și orgoliu prostesc am fugit de tine [...] chit că munca de-aici e bună” (Rushdie, 2005, 271), deși corectă, pierde deviația și substratul său cultural. Se poate vedea și din acest exemplu cât de problematice sunt aceste deviații și cât de greu de redat. Destabilizarea gramaticalității textului-țintă poate părea o soluție firească, însă această destabilizare trebuie făcută în așa fel încât să nu se obțină pur și simplu o structură vag agramată recognoscibilă în cultura-țintă. (În exemplul anterior, orice agramaticalitate ar fi trebuit să fie consecventă cu personajul.) Cel mai frecvent se recurge, de fapt, la o schimbare de registru și se redă anomalia gramaticală intenționată printr-un limbaj familiar, colocvial, vulgar, chiar. O asemenea strategie însă reprezintă o adaptare culturală neadecvată în contextul postcolonial la care ne raportăm. Ideal, traducătorul ar trebui să recurgă la combinații defamiliarizante pentru cititorul român. Evident, se pierde astfel ecoul palimpsestic, de straturi traduse, dar se transmite măcar ideea de deviație.

Tot pe palierul gramatical, trebuie reamintită preferința pentru sintaxa stufoasă și confuză a multor scriitori indieni, printre ei numărându-se și Salman Rushdie. Acest tip de sintaxă prolixă, aflat la limita coeziunii și coerenței, este o preferință marginală în limba engleză standard. Așadar, scriitorii care recurg la el își semnaleză și la nivelul formei, nu doar al conținutului, intențiile subversive. Româna este foarte flexibilă în această privință, acceptând cu ușurință sintaxa luxuriantă, bazată pe ramificări continue ale subordonatelor. Ca urmare, se poate reda firesc acest procedeu, ceea ce înseamnă că se pierde potențialul destabilizator al acestuia, pierdere inevitabilă având în vedere natura limbii-țintă. Trebuie evitate însă încercările de „curățare” și „clarificare” a sintaxei, care duc la o neutralizare a intențiilor textului-sursă, și trebuie să se încerce respectarea fracturilor de coeziune și coerență ale textului-sursă (cum sugeram, de altfel, și în postfața la *Ultimul suspin al Maurului*, la care am făcut referire și anterior).

Atât procedeele lexicale, cât și cele gramaticale construiesc o textură culturală a cărei complexitate și ale cărei intenții subversive la adresa culturii hegemonice trebuie păstrate într-o măsură cât mai mare

cu puțință. Mai mult decât în cazul altor tipuri de texte, în cazul literaturii postcoloniale este esențială menținerea stranieții textului, din cauza mecanismelor de putere implicate în construcția acestui gen de literatură.

Concluzie

Dezvoltarea studiilor postcoloniale din ultimele trei decenii a dus și la o reconsiderare a procesului de traducere a textelor postcoloniale. „Cotitura postcolonială” din traductologie are ca scop principal prevenirea „orientalizării” sau „recolonizării” culturilor postcoloniale prin intermediul traducerii. Pornind de la câteva poziții teoretice de bază din domeniul studiilor postcoloniale și de la reflecția traductologică aferentă, acest articol și-a propus să identifice, la rândul său, posibilele puncte sensibile caracteristice acestor tipuri de texte care, în procesul traducerii, ar putea duce la o recolonizare/reapropriere culturală. Principalele probleme menționate în intervenția de față țin de nivelurile lexico-semantice și gramaticale ale textelor, și identificarea lor este însoțită de o scurtă discuție asupra avantajelor și dezavantajelor principalelor strategii pe care traducătorul român le are la dispoziție în abordarea acestor probleme. Este, evident, o intervenție limitată (rămâne, de exemplu, netratat nivelul hibridității intertextuale), care însă speră să încurajeze o discuție mai amplă asupra procesului de traducere a literaturii postcoloniale în română.

Chiar și în urma unei astfel de intervenții sumare, se pot schița câteva concluzii. În primul rând, se remarcă lipsa unui metatext de natură traductologică axat pe acest tip de texte, în care să se contureze atât un set de principii teoretice pe care traducătorul să le aibă în vedere, cât și un set de posibile (ipoteze de) bune practici la care să poată recurge. Din păcate, în România nu se (mai) practică o adevărată cronică de traducere. Textele care apar în aceste rubrici în revistele literare sunt, în mare parte, cronici clasice de întâmpinare ale operelor respective și nu analize pertinente ale traducerilor în sine, făcute de cititori/critici cu competență în ambele limbi. Este adevărat – și trebuie subliniat acest fapt – că în ultimele două decenii mediul academic a recuperat și dezvoltat componenta culturală în traductologie, de remarcat în această direcție fiind eforturile Georgiane Lungu-Badea, care, în câteva din lucrările sale, în special volumul *Teoria culturilor, teoria traducerii* (2004) sintetizează cercetarea existentă și o dezvoltă, propunând diferite modalități de înțelegere și abordare a problemelor puse în general de termenii cu încărcătură culturală specifică. Discursul academic însă, textele produse în mediile universitare au, din păcate, circulație restrânsă și

nu pătrund în suficientă măsură în spațiul mai larg în care se produc aceste traduceri. Există – și o spun atât ca universitar, cât și ca traducător – o ruptură între mediul teoretic și cel practic, ruptură care poate avea repercusiuni asupra calității procesului traductiv.

În al doilea rând, ca urmare a acestei lacune și a acestei rupturi, traducătorul rămâne vulnerabil în fața pericolului „orientalizării”, al ștergerii specificității culturale de tip postcolonial și al naturalizării unui text în care marca diferenței joacă un important rol subversiv. Este de preferat păstrarea într-o măsură cât mai mare a stranietății textului, precum și construirea unui aparat explicativ care să îi faciliteze cititorului pătrunderea în hibriditatea de tip postcolonial. În cele câteva traduceri menționate în această lucrare, se poate observa o varietate de atitudini traductive în această privință, de la reticența față de utilitatea notelor de subsol, la înțelegerea importanței acestora. În privința redactării notelor explicative, se remarcă o abordare inconsecventă, oscilând între abundența de detaliu și o concizie care nu lămurește mare lucru.

Ca urmare, ar fi benefică o mai bună comunicare între traductologie și practica traductivă. Pentru a păstra terminologia postcolonială, avem nevoie de o hibridizare a acestor domenii. Evident, aceasta implică renunțarea la stereotipii și reticențe, ceea ce, o spun din nou din experiența ambelor perspective, nu este întotdeauna ușor. Traducătorului care se confruntă cu un text complex și, de cele mai multe ori, cu multe alte considerente ce țin de publicarea cărții (termene-limită, redactori, chiar și corectori, care se întâmplă să răstoarne și ei eșafodajul textual atent construit de traducător), traducătorului, deci, i se poate părea că abordările teoretice și abstracțiunea care le caracterizează uneori sunt complet rupte de realitate. Teoreticianului căruia prisme conceptuale îi sunt foarte familiare, o analiză atentă, dar de cele mai multe ori selectivă, a textului tradus poate să îi dezvăluie transferuri problematice, uneori chiar inexplicabile. Nu este doar un paradox facil – avem nevoie de „traducători” între cele două culturi, cea teoretică și cea practică, de instanțe mediatore (iar resuscitarea cronicii de traducere autentice ar putea juca acest rol), iar o mai bună înțelegere reciprocă va duce, fără îndoială, la o mai mare consecvență în ce privește traduceri de literatură postcolonială și nu numai.

Referințe bibliografice

- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. *The Empire Writes Back. Theory and practice in post-colonial literatures*. Second edition. London and New York: Routledge, 2002.
- Bassnett, Susan and André Lefevere (ed.). *Translation, History and Culture*. London and New York: Pinter, 1990.
- Bassnett, Susan & Harish Trivedi. *Postcolonial Translation. Theory and Practice*. London & New York: Routledge, 1999.
- Berman, A. 2000. „Translation and the Trials of the Foreign”. In: Lawrence Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 284–297.
- Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. London & New York, Routledge, 1994.
- Crăciun, Dana. „Din noi nu rămân decât poveștile”. Postfață la Salman Rushdie, *Ultimul suspin al Maurului*. Traducere, note și postfață de Dana Crăciun. Iași: Polirom, 2002: 549-562.
- Filip, Florian. *Little Fingers*. Translated by Alistair Ian Blyth. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2009.
- Kristeva, Irène. „L'éthos du traducteur”. In: Georgiana Lungu-Badea, A. Pelea, M. Pop (eds.). *(En)Jeux esthétiques de la traduction. Éthique(s) et pratiques traductionnelles*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2010: 143-152.
- Lungu-Badea, Georgiana. *Teoria culturamelor, teoria traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2004.
- Mehrez, Samia. „Translation and the Postcolonial Experience: The Francophone North African Text”. In: Lawrence Venuti (ed.). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London & New York: Routledge, 1992: 120-138.
- Petterson, Bo. „The Postcolonial Turn in Literary Translation Studies: Theoretical Frameworks Reviewed”. *Canadian Aesthetics Journal/Revue canadienne d'esthétique*, volume 4, Summer/Été 1999 [online] (Accesat în septembrie 2015).
- Prasad, G. J. V. „Writing translation. The strange case of the Indian English novel”. In: Susan Bassnett & Harish Trivedy. *Postcolonial Translation. Theory and Practice*. London & New York: Routledge, 1999: 41-57.
- Roy, Arundhati. *Dumnezeul lucrurilor mărunte*. Traducere din engleză de Luana Stoica. Note de Luana Stoica și Adelina Patrichi. București: Humanitas, 2004.
- Rushdie, Salman. *Midnight's Children*. London: Vintage, 1995 (1981).

- Rushdie, Salman. „The Empire Writes Back with a Vengeance”. *The Times*, 3 July 1982: 8.
- Rushdie, Salman. „Imaginary Homelands”. In: Salman Rushdie. *Imaginary Homelands. Essays and Criticism: 1981-1991*. London/New York: Granta Books in association with Penguin Books, 1992: 9-21.
- Rushdie, Salman. *The Ground Beneath Her Feet*. London: Vintage, 2000 (1999).
- Rushdie, Salman. *Pământul de sub tălpile ei*. Traducere de Antoaneta Ralian. Iași: Polirom, 2003.
- Rushdie, Salman. *Copiii din miez de noapte*. Traducere și note de Radu Paraschivescu. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 2005.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon, 1978.
- Three Percent. A resource for international literature at the University of Rochester*. [online]. 2015 (Accesat în noiembrie 2015).
- Translation Statistics from Literature Across Frontiers* [online]. 2015 (Accesat în noiembrie 2015).
- Tymoczko, Maria. „Postcolonial writing and literary translation”. In: Susan Bassnett & Harish Trivedi. *Postcolonial Translation. Theory and Practice*. London & New York: Routledge, 1999: 19-40.
- Vazaca, Marina. „Interviu cu Căprian Șiulea: Situația traducătorului literar în Europa de Est”. In: *România Literară* [online], no. 13, 2013 (Accesat în noiembrie 2015).
- Wolf, Michaela. „The *Third Space* in Postcolonial Representation”. In: Sherry Simon and Paul St-Pierre (eds.). *Changing the Terms. Translation in the Postcolonial Era*. Ottawa: University of Ottawa Press, 2000: 127-146.

Notiță biobibliografică

Dana CRĂCIUN este lector în cadrul Departamentului de limbi și literaturi moderne al Facultății de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara. Predă literatură modernistă, teorie literară și studii americane, iar printre interesele sale de cercetare se mai numără scriitura autobiografică, literatura contemporană, precum și traducerea textului postcolonial. A tradus, de asemenea, câteva volume de proză din engleză în română (titluri apărute la editurile Polirom, Humanitas și Vellant).